

TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLARNING IQTISODIY MOHIYATI VA TASNIFI

Ilmiy rahbar: katta o'qituvchi Z.Sodiqov

Olimov Samandar Sardorbek o'g'li

Andijon davlat texnika instituti

“Bank ishi va audit” yo'nalishi 4-kurs talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada tijorat banklarida muammoli kreditlarning iqtisodiy mohiyati va ularning tasnifi masalalari yoritilgan. Muammoli kreditlarning vujudga kelish sabablari hamda ularning bank kredit portfelidagi o'rnini tahlil qilingan. Kreditlarning to'lov muddatining buzilishi, foiz to'lovlarining kechikishi va qaytmaslik xavfi asosida muammoli kreditlarning asosiy mezonlari izohlangan. Maqolada muammoli kreditlarni tasniflashning xalqaro va milliy yondashuvlari solishtirilib, ularning asosiy toifalari ko'rib chiqilgan. Shuningdek, muammoli kreditlarning tijorat banklari likvidligi, rentabelligi va kredit risklariga ta'siri o'rganilgan. Maqolada kredit portfelini sog'lomlashtirish va muammoli kreditlarni kamaytirish bo'yicha zamonaviy yondashuvlar ham yoritilgan.

Kalit so'zlar: tijorat banklari, kredit portfeli, kredit riski, likvidlik, rentabellik, kredit tasnifi, substandart kreditlar, shubhali kreditlar, umidsiz kreditlar.

Kirish. Muammoli kreditlar (inglizcha atamasi “Non-Performing Loans”) tijorat banklari faoliyatida eng muhim risk omillaridan biri bo'lib, ular bank kredit portfelining sifati, likvidligi va umumiy moliyaviy barqarorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Muammoli kreditlar deganda qarz oluvchi tomonidan asosiy qarz yoki foiz to'lovlari belgilangan muddatda bajarilmaydigan, to'lov muddati sezilarli darajada kechikkan hamda qaytarilish ehtimoli past bo'lgan kreditlar tushuniladi [1].

Xalqaro amaliyotda odatda 90 kundan ortiq muddati o'tgan kreditlar muammoli kreditlar toifasiga kiritiladi.

Muammoli kreditlarning vujudga kelish sabablari turli omillar bilan izohlanadi va ular ichki hamda tashqi omillarga ajratiladi. Ichki omillar asosan bankning kredit siyosati va mijoz bilan ishlash jarayonidagi kamchiliklar bilan bog'liq. Jumladan, kredit ajratish jarayonida mijozning moliyaviy holatini yetarli darajada tahlil qilmaslik, biznes-rejaning chuqur o'rganilmasligi, kredit riskini to'g'ri baholamaslik hamda garov ta'minotining past sifati muammoli kreditlar shakllanishiga olib keladi. Shuningdek, kredit monitoringi sust olib borilganda qarz oluvchining moliyaviy holatidagi salbiy o'zgarishlar o'z vaqtida aniqlanmaydi va bu kreditning qaytmaslik xavfini oshiradi. Tashqi omillar esa ko'proq makroiqtisodiy muhit bilan bog'liq bo'lib, ular bank nazoratidan tashqarida shakllanadi [2]. Iqtisodiy inqirozlar, inflyatsiya darajasining oshishi, milliy valyuta kursining beqarorligi, bozordagi talab va taklif muvozanatining buzilishi korxonalar faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada ularning daromadlari kamayadi va kredit majburiyatlarini bajarish qiyinlashadi. Bundan tashqari, pandemiya, global moliyaviy beqarorlik yoki ishlab chiqarish zanjirlaridagi uzilishlar ham muammoli kreditlar hajmining ortishiga sabab bo'ladi.

Muammoli kreditlarning yana bir muhim sababi bu qarz oluvchilarning moliyaviy savodxonligi va boshqaruv tajribasining yetarli emasligidir. Ko'plab kichik va o'rta biznes subyektlari kredit mablag'larini samarali rejalashtira olmaydi, daromad va xarajatlarni noto'g'ri prognoz qiladi yoki mablag'larni maqsadsiz yo'naltiradi. Bu holatlar biznesning likvidligini pasaytirib, kreditni qaytarish imkoniyatini cheklab qo'yadi.

Bank kredit portfelida muammoli kreditlarning o'rnini juda muhim ahamiyatga ega, chunki kredit portfeli tijorat banki aktivlarining asosiy qismini tashkil etadi [3]. Kredit portfelining sifati bevosita bankning moliyaviy natijalari va barqarorligiga ta'sir qiladi. Muammoli kreditlar ulushi oshgan sari bankning foiz daromadlari

kamayadi, chunki bunday kreditlar bo'yicha to'lovlar kechikadi yoki umuman amalga oshirilmaydi. Bundan tashqari, bank muammoli kreditlar uchun maxsus zaxiralar shakllantirishga majbur bo'ladi, bu esa sof foydaning kamayishiga olib keladi.

Muammoli kreditlar bank likvidligiga ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Kreditlar qaytishining sekinlashuvi bankning pul oqimini buzadi va qisqa muddatli majburiyatlarni bajarishda qiyinchiliklar tug'diradi. Ayniqsa, depozitlarni qaytarish yoki yangi kreditlar ajratish jarayonida likvidlik yetishmovchiligi yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli muammoli kreditlar ulushi yuqori bo'lgan banklarda moliyaviy bosim kuchayadi. Bundan tashqari, muammoli kreditlar bankning umumiy risk darajasini oshiradi. Xalqaro moliyaviy amaliyotda muammoli kreditlar ulushi 5 foizdan oshsa, bu bank tizimi uchun xavfli holat sifatida baholanadi. Shu bois tijorat banklari kredit portfelini diversifikatsiya qilish orqali risklarni kamaytirishga harakat qiladi. Ya'ni kreditlar turli sohalar, hududlar va mijozlar o'rtasida taqsimlanadi.

Muammoli kreditlarning bank faoliyatiga yana bir salbiy ta'siri bu uning raqobatbardoshligini pasaytirishidir [4]. Kredit portfelida muammoli kreditlar ulushi yuqori bo'lgan banklar investorlar va mijozlar tomonidan yuqori riskli tashkilot sifatida qabul qilinadi. Bu esa yangi mijozlarni jalb qilish imkoniyatini kamaytiradi va bankning bozor pozitsiyasini zaiflashtiradi. Shu sababli tijorat banklari muammoli kreditlarni boshqarish bo'yicha samarali tizimlarni joriy etishi zarur. Kredit monitoringini kuchaytirish, mijozlarning moliyaviy holatini doimiy tahlil qilish, erta ogohlantirish tizimlarini joriy etish hamda kredit restrukturizatsiyasi kabi choralar muammoli kreditlar hajmini kamaytirishga xizmat qiladi.

Tijorat banklari faoliyatida kredit portfelining sifati bank barqarorligi va moliyaviy natijadorligini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Kredit portfelini sog'lomlashtirish esa muammoli kreditlar ulushini kamaytirish, risklarni optimallashtirish hamda bank aktivlarining daromadliligini oshirishga qaratilgan

kompleks chora-tadbirlar tizimidir. So‘nggi yillarda xalqaro bank amaliyotida kredit risklarini boshqarishning zamonaviy yondashuvlari jadal rivojlanib, raqamli texnologiyalar va sun‘iy intellekt asosidagi tizimlar keng joriy etilmoqda.

Kredit portfelini sog‘lomlashtirishning eng muhim yo‘nalishlaridan biri bu kredit risklarini erta aniqlash tizimini takomillashtirishdir [5]. Zamonaviy banklarda “early warning system” – erta ogohlantirish tizimlari qo‘llanilib, ular mijozlarning moliyaviy holatidagi salbiy o‘zgarishlarni oldindan aniqlash imkonini beradi. Bunday tizimlar kredit to‘lovlarining kechikishi, moliyaviy hisobotlardagi o‘zgarishlar, pul oqimining kamayishi kabi indikatorlarni doimiy monitoring qiladi va bankka tezkor choralar ko‘rish imkonini yaratadi. Yana bir muhim yondashuv kredit skoring tizimlaridan keng foydalanishdir. Kredit skoring mijozning to‘lov qobiliyatini statistik va matematik modellarga asoslangan holda baholash imkonini beradi. Bu usul kredit ajratish jarayonida inson omilini kamaytirib, subyektiv xatolarni qisqartiradi. Natijada yuqori riskli mijozlarga kredit berish ehtimoli kamayadi va kredit portfelining sifati yaxshilanadi. Rivojlangan davlatlarda, xususan Yevropa va AQSH bank tizimida skoring modellari kredit siyosatining ajralmas qismi hisoblanadi.

Muammoli kreditlarni kamaytirishda restrukturizatsiya (qayta tuzish) amaliyoti ham muhim o‘rin tutadi [6]. Restrukturizatsiya jarayonida kredit muddati uzaytiriladi, foiz stavkasi qayta ko‘rib chiqiladi yoki to‘lov grafigi mijozning moliyaviy holatiga moslashtiriladi. Bu yondashuv korxonalarining vaqtinchalik moliyaviy qiyinchiliklarini yengillashtirishga yordam beradi va kreditning to‘liq qaytarilish ehtimolini oshiradi. Shu bilan birga, bu bank uchun kreditning umidsiz aktivga aylanishining oldini oladi.

Zamonaviy bank amaliyotida raqamli texnologiyalarning joriy etilishi kredit portfelini boshqarishda yangi imkoniyatlar yaratmoqda. Big Data va sun‘iy intellekt asosida mijozlarning kredit tarixi, bozordagi xatti-harakati va moliyaviy oqimlari chuqur tahlil qilinmoqda. Bu esa kredit risklarini aniqroq prognoz qilish va qaror

qabul qilish jarayonini tezlashtirish imkonini beradi. Ayrim banklarda avtomatlashtirilgan kredit qaror qabul qilish tizimlari joriy etilib, kredit ajratish jarayoni bir necha daqiqagacha qisqartirilgan.

Kredit portfelini diversifikatsiya qilish ham muhim strategik yondashuv hisoblanadi. Banklar kreditlarni turli iqtisodiy sohalar, hududlar va mijoz segmentlari bo'yicha taqsimlash orqali risklarni kamaytiradi. Masalan, faqat bitta tarmoqqa (qurilish yoki savdo) yo'naltirilgan kreditlar iqtisodiy o'zgarishlarga sezgir bo'ladi, diversifikatsiya esa bu xavfni kamaytiradi. Bu yondashuv xalqaro bank amaliyotida keng qo'llaniladi va portfel barqarorligini ta'minlaydi. Shuningdek, garov ta'minotini baholash va uni qayta ko'rib chiqish tizimlarini takomillashtirish ham kredit portfelini sog'lomlashtirishda muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy yondashuvlarda garov aktivlarining bozor qiymati doimiy ravishda yangilanadi va ularning likvidlik darajasi hisobga olinadi. Bu esa kredit qaytmaslik xavfi yuzaga kelganda bankning yo'qotishlarini kamaytiradi.

Muammoli kreditlarni kamaytirishning yana bir samarali yo'li bu maxsus aktivlarni boshqarish kompaniyalari (Asset Management Companies) faoliyatidir. Bunday tashkilotlar banklardan muammoli kreditlarni sotib olib, ularni professional tarzda qayta ishlash yoki undirish bilan shug'ullanadi. Bu bank balansini "tozalash" va asosiy faoliyatga e'tiborni kuchaytirish imkonini beradi.

O'zbekistonda ham so'nggi yillarda kredit portfelini sog'lomlashtirish bo'yicha bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Tijorat banklarida kredit monitoringi tizimlari kuchaytirilib, raqamli bank xizmatlari joriy etilmoqda. Mikrokreditbank kabi banklar tomonidan kichik biznes subyektlarini qo'llab-quvvatlash bilan birga kredit risklarini kamaytirishga qaratilgan zamonaviy mexanizmlar ishlab chiqilmoqda.

Xulosa. Xulosa qilib aytganda, kredit portfelini sog'lomlashtirish va muammoli kreditlarni kamaytirish tijorat banklari faoliyatining barqarorligini ta'minlashda eng muhim yo'nalishlardan biri hisoblanadi. Zamonaviy

yondashuvlar, jumladan erta ogohlantirish tizimlari, kredit skoring modellari, kredit restrukturizatsiyasi, raqamli texnologiyalar va kredit portfelini diversifikatsiya qilish banklarga risklarni samarali boshqarish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, muammoli kreditlarni professional boshqarish va maxsus mexanizmlar orqali qayta ishlash bank aktivlarining sifatini yaxshilaydi. Natijada tijorat banklari likvidligi va daromadliligi oshadi hamda kredit portfelining umumiy barqarorligi mustahkamlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:;

1. Karshiyev A. Tijorat Banklari Muammoli Kreditlarining Likvidlikka Ta'siri //Green Economy and Development. – T. 3. – №. 5. – С. 665523.
2. Xakimovna S. M., Raxmatovna N. S. TIJORAT BANKLARINING KREDIT SIYOSATI MEXANIZMLARI //Ta'lim innovatsiyasi va integratsiyasi. – 2026. – T. 65. – №. 1. – С. 204-207.
3. Qurbonov A. TIJORAT BANKLARIDA MUAMMOLI KREDITLAR ULUSHINI KAMAYTIRISHDA SUN'IIY INTELLEKT TEXNOLOGIYASIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI //FINANCE, MONEY AND CREDIT. – 2025. – T. 6. – №. 1. – С. 261-267.
4. Baxtiyorovich Q. A. Banklardagi muammoli kreditlarni boshqarishning dolzarb masalalari //Илм-фан ва инновацион ривожланиш/Наука и инновационное развитие. – 2020. – Т. 3. – №. 6. – С. 18-25.
5. Ismoilovich S. N. MUAMMOLI KREDITLARNI BARTARAF ETISH YO'LLARI //Scientific Journal of Actuarial Finance and Accounting. – 2024. – Т. 4. – №. 10. – С. 9-12.
6. Yuldashevich, Umarov Ilhomjon. "BANK MOLIYAVIY BARQARORLIGIGA TA'SIR ETUVCHI OMILLAR VA ULARNI BAHOLASH." ZAMONAVIY TARAQQIYOT VA FAN: 21-ASR YONDASHUVLARI 6.1 (2026): 337-341.